

УДК 343.24/.29

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.49>

ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ

Никифоренко Н.А.,

аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
ORCID: 0000-0003-0984-2725

Никифоренко Н.А. Детермінанти кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Стаття присвячена аналізу соціально-економічних, суспільно-політичних, організаційно-управлінських, правових та культурно-психологічних детермінант, що обумовлюють виникнення та поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Визначено систему таких детермінант, яка максимально повно окреслює різнобічні аспекти, що можуть сприяти виникненню та поширенню кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією в суспільстві. Вона включає *соціально-економічні фактори* (недостатній рівень економічного та соціального забезпечення суб'єкта декларування), *суспільно-політичні* (міжнародний збройний конфлікт та відсутність політичної волі на протидію корупції), *організаційно-управлінські* (невжиття суб'єктами запобігання необхідних та достатніх заходів щодо надання роз'яснень антикорупційного законодавства, повідомлення суб'єкта декларування про необхідність подачі декларації та строк такої подачі, труднощі доказування декларування недостовірної інформації), *правові* (надмірна ускладненість норм антикорупційного законодавства в частині декларування, що обумовлює складнощі їх тлумачення та застосування, недосконалість підстав відповідальності за неподання декларації чи декларування недостовірної інформації, обмеження законодавця щодо строків та кількості можливостей подачі виправленої декларації), *культурно-психологічні* (низький рівень моральних та етичних стандартів в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, толерування корупції в суспільстві, психічна залежність окремих суб'єктів декларування від корупційних практик).

Аргументовано, що запропонована система детермінант максимально повно окреслює різнобічні аспекти, що можуть сприяти виникненню та поширенню кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією в суспільстві. Водночас вказана система обумовлює необхідність застосування комплексного підходу до усунення вказаних детермінант, які охоплюють практично усі сфери життєдіяльності суспільства.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, запобігання, декларування недостовірної інформації, неподання декларації, детермінанти, причини й умови, кримінальна відповідальність, Національне агентство з питань запобігання корупції.

Nykyforenko N.A. Determinants of criminal offenses related to corruption.

The article is devoted to analysis of socio-economic, socio-political, organizational-management, legal and cultural-psychological determinants that determine the occurrence and spread of criminal offenses related to corruption.

The system of such determinants has been defined, which outlines as fully as possible various aspects that can contribute to the emergence and spread of criminal offenses related to corruption in society. It includes socio-economic factors (insufficient level of economic and social security of the subject of the declaration), socio-political factors (international armed conflict and lack of political will to combat corruption), organizational and management factors (failure of prevention subjects to take necessary and sufficient measures to provision of explanations of anti-corruption legislation, notification of the subject of the declaration about the need to submit a declaration and the deadline for such submission, difficulties in proving declaration of inaccurate information), legal (excessive complexity of the norms

of anti-corruption legislation in the part of declaration, which causes difficulties in their interpretation and application, imperfection of the grounds of responsibility for failure to submit a declaration or declaration of inaccurate information, limitations of the legislator regarding the terms and number of opportunities to submit a corrected declaration), cultural and psychological (low level of moral and ethical standards in the activities of state authorities and local self-government bodies, tolerance of corruption in society, mental dependence of individual subjects declaration from corrupt practices).

It is argued that the proposed system of determinants outlines as fully as possible the various aspects that can contribute to the emergence and spread of criminal offenses related to corruption in society. At the same time, the specified system necessitates the application of a comprehensive approach to the elimination of the specified determinants, which cover almost all spheres of society's vital activities.

Key words: corruption, criminal offense related to corruption, prevention, declaration of false information, non-declaration, determinants, causes and conditions, criminal responsibility, National Agency for Prevention of Corruption.

Постановка проблеми. Корупція, як соціально-економічне явище, становить серйозну загрозу стабільності та розвитку суспільства, підриваючи довіру громадян до держави, спаплюжуючи авторитет представників влади, завдаючи шкоди утвердженню демократичних засад управління суспільством, суттєво обмежуючи конституційні права та свободи громадян, порушуючи встановлений порядок здійснення повноважень посадовими особами, а також знищуючи духовні, моральні та суспільні цінності. Вона запускає негативні процеси трансформації економічних, політичних та культурних інституцій. Розповсюдження цього явища охоплює широкий спектр проявів, від хабарництва та вимагання неправомірної вигоди до зловживання службовим становищем й намагання відповідними службовими особами приховати незаконно здобуті статки у своїх деклараціях.

Незважаючи на спроби правоохоронних, судових та громадянських інституцій боротися з цими деліктами, вони залишаються досить поширеними, що обумовлює зацікавленість на глибокий аналіз їх детермінант, оскільки ефективна боротьба з цією категорією протиправних діянь вимагає системного підходу, що полягає у застосуванні комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання проблематики. Проблема запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, знайшли відображення у працях А.А. Вознюка, Д.Ф. Волонця, Б.М. Головкина, О.О. Дудорова, З.А. Загинеї-Заболотенко, К.П. Задої, Д.В. Каменського, В.М. Киричка, Д.Г. Михайленка, Д.М. Міськів, Р.О. Мовчана, О.М. Резніка, А.В. Титко, М.І. Хавронюка, А.М. Черенкова та інших. Водночас низка питань у цій сфері, зокрема щодо детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, залишаються недостатньо дослідженими або дискусійними, а тому потребують подальших наукових розвідок.

Метою статті є дослідження системи та проблем функціонування суб'єктів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, а також визначення перспектив удосконалення їх правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Вивчення детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, має важливе значення для розуміння масштабів поширення корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень в країні, а також є необхідною умовою напрацювання дієвих та ефективних заходів запобігання зазначеним деліктам.

Детермінанти кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією варто розділяти за принципом системного та комплексного підходу, що дозволяє враховувати взаємодію різноманітних факторів, що визначають поширення цих злочинів в суспільстві. У контексті цього варто звернути увагу передусім на соціально-економічні, суспільно-політичні, організаційно-управлінські, правові, культурно-психологічні та технічні фактори, що детермінують досліджувані делікти.

Соціально-економічні. Таке кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією як декларування недостовірної інформації, певною мірою обумовлене недостатнім рівнем економічного та соціального забезпечення суб'єкта декларування. Недостотний рівень оплати праці державного службовця може спонукати його до пошуку альтернативних варіантів збагачення серед яких – вчинення корупційних діянь.

Як слушно зауважено науковицею Легкою О.В., особливої уваги заслуговують умови служби, тип управління, соціально-психологічний стан у колективі. Так, наприклад, умови служби біль-

шості чиновників, розмір оплати їх праці, що не дозволяє гідно жити їм і їхнім сім'ям, на жаль, часто впливають на формування корисливої мотивації службовців, провокують їх на скоєння злочинів [1, с. 47].

У подальшому такий чиновник з метою уникнення відповідальності вдаватиметься до декларування недостовірної інформації.

В частині випадків не подають декларацію особи, які звільнилися з відповідних посад в пошуках кращої роботи.

Суспільно-політичні. Видається, що серед суспільно-політичних детермінант першочергове значення мають *міжнародний збройний конфлікт* та *політична воля на протидію корупції*.

Вчені, національні та міжнародні судові інституції аргументують, що в Україні з лютого 2014 р. має місце міжнародний збройний конфлікт [2, с. 57; 3, с. 23; 4, с. 203–206; 5; 6; 7], незважаючи на прагнення держави-агресора довести, що в Україні відбувається збройний конфлікт неміжнародного характеру. Війна негативно впливає на антикорупційні реформи, зокрема гальмує їх проведення. Цей конфлікт також суттєво вплинув на процес декларування.

З березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», яким процес декларування на період дії воєнного стану або стану війни зроблено добровільним та унеможливлено застосування адміністративної та/або кримінальної відповідальності за неподання чи несвоєчасне подання декларації.

Отже, фактично під час війни тривалий час не застосовувався важливий інструмент виявлення та доказування корупційних кримінальних правопорушень, передусім незаконного збагачення. Такий значний проміжок часу упродовж якого не подавалася декларація може призвести до помилок в них, з огляду на те, що суб'єкт декларування може забути певну інформацію за 2021 та 2022 роки. Тому відсутність обов'язку подання декларації суттєво вплинуло на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією кримінальним правопорушенням.

12 жовтня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» від 20 вересня 2023 року [8], яким відновлено декларування. Відтак, можна прогнозувати суттєве навантаження на НАЗК в плані контролю за поданням декларацій та проведенням їх перевірок, а також збільшення кількості фактів не подання декларацій та декларування недостовірної інформації.

За даними НАЗК, 1 млн 457 тис. декларацій подали публічні службовці за два роки, з них за 2021 рік – 744,6 тис., за 2022 рік – 712,9 тис. Проте понад половина цих декларацій, а саме 747 тис., була подана добровільно до набрання чинності закону про відновлення декларування 12 жовтня 2023 року: за 2021 рік – 427,2 тис., за 2022 рік – 319,6 тис. Це свідчить про укорінення звички подавати декларації, а також відкритість та доброчесність більшої частини публічних службовців [9].

Водночас з огляду на збройний конфлікт для низки суб'єктів декларування з урахуванням безпекових аспектів відтерміновано строк подачі декларації (це стосується військових, причетних до оборони країни, осіб, які перебувають на окупованих територіях або де ведуться активні бойові дії, тих, хто перебуває на лікуванні внаслідок поранення, а також членів сімей таких осіб).

Міжнародний збройний конфлікт в Україні спричинив також виїзд значної частини суб'єктів декларування за кордон¹. Йдеться, наприклад, про тих суб'єктів, що звільнилися з посад, перебування на яких вимагає подачі декларації або про осіб, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до 3 або до 6 років [10].

Керівник уповноваженого підрозділу (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції не завжди мають можливість встановити зв'язок з частиною таких суб'єктів декларування, які виїхали за кордон. А у тих випадках, коли такий зв'язок встановлено, керівнику уповноваженого підрозділу (уповноваженій особі) з питань запобігання та виявлення корупції не завжди вдається переконати декларанта, який звільнений з посади, подати декларацію за минулий рік.

Виникає також проблема притягнення їх до адміністративної чи кримінальної відповідальності за неподання декларації чи декларування недостовірної інформації. З огляду на те, що в

¹ Відповідно до опублікованих статистичних даних ООН, з 24 лютого 2022 року по всьому світу фіксують понад 6,4 млн біженців з України [10].

ст.ст. 366-2 та 366-3 КК України, йдеться про кримінальний проступок і нетяжкий злочин, тому існують складнощі доказування цих деліктів, вчинених особами, що перебувають за межами території України. У подальшому у зв'язку із закінченням строків давності вказана особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності чи від відбування покарання.

Політична воля теж відіграє важливу роль у запобіганні кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, тому відсутність останньої є суттєво значущим детермінантом.

Політична воля у протидії корупції – це не просто власна воля політичного лідера (глави держави) як особистості, а й воля осіб з його найближчого оточення. Лише політична воля здатна забезпечити ефективність усіх інших необхідних складових протидії корупції. Якщо відсутня політична воля керівництва держави, то ні інші політичні умови, ні економічні, соціальні чи законодавчі важелі не принесуть успіху у зниженні рівня корупції та корупційної злочинності [11, с. 363]. Ефективна дія існуючого механізму кримінально-правової протидії корупції в Україні неможлива без політичної волі вищого керівництва держави реально протистояти цій загрозі національній безпеці, а сам цей механізм за своєю суттю є таким, що приводиться у рух виключно за наявності волевиявлення найвищих посадових осіб держави, корупція серед яких і є найбільш небезпечною для суспільства [12, с. 213].

В Україні політична воля щодо протидії корупції та пов'язаних з нею правопорушень знаходиться на низькому рівні. Щодо відсутності політичної волі можна погодитися з тим, що навіть якщо гіпотетично вона була в окремих керівників держави, то системна корупція не дозволяла її реалізувати взагалі чи в бажаній мірі, або ж суттєво перешкоджала цьому процесу [13, с. 47].

Через брак політичної волі надзвичайно складно притягнути до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації топ-чиновників.

Свідченням чого було сумнозвісне рішення КСУ про визнання ст. 366-1 КК України неконституційною, прийняття якого пов'язують з вчиненням правопорушень, пов'язаних з корупцією окремими суддями цього суду [14].

Водночас нині ми маємо факти притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації народних депутатів України [15; 16].

Організаційно-управлінські. Серед організаційно-управлінських детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією варто звернути увагу на те, що державні інституції, які забезпечують процес декларування, іноді не вживають необхідних та достатніх заходів щодо надання роз'яснень антикорупційного законодавства, повідомлення суб'єкта декларування про необхідність подачі декларації та строк такої подачі. Подекуди має місце і відсутність адекватного реагування компетентних осіб чи органів на повідомлення про вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Частково недоліки в діяльності таких інституцій обумовлені помилками, допущеними під час їх реформування на які звертали увагу вчені [13, с. 47].

Не можна не звернути увагу на *труднощі доказування декларування недостовірної інформації*. Йдеться щонайменше про складність доказування умисної форми вини. Вчені зазначають, що найбільше труднощів під час розслідування цього злочину, пов'язано із доказуванням умислу на подання недостовірної інформації до електронної декларації. Складнощі обумовлені тим, що суб'єкти декларування посилаються на різні обставини, що ставлять під сумнів наявність умисної форми вини, зокрема на такі: не володіння повною інформацією про активи членів сім'ї; використання помічників для заповнення декларації, які можуть щось переплутати або не вказати; недостатньо чіткі та зрозумілі законодавчі положення, що визначають особливості заповнення та подання електронної декларації; відповідні роз'яснення НАЗК тощо [17, с. 111-112; 18, с. 112].

Певна частина фактів декларування недостовірної інформації залишається *латентною*, а тому особи, які вчинили ці діяння уникають притягнення до кримінальної відповідальності. Немає сумнівів у тому, що значна частина розглянутих злочинів залишається латентною, а особи, які їх вчинили, – безкарними. Певну роль у цьому відіграє корупція в судових, правоохоронних та інших інституціях, покликаних протидіяти корупційним та пов'язаним з корупцією кримінальним правопорушенням.

Серед правоохоронних органів, які розслідують найбільшу кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією є НПУ. Водночас вони на відміну від НАЗК і НАБУ не мають достатніх повноважень чи інструментів щодо запобігання та протидії досліджуваним деліктам.

Здебільшого відсутність доступу до баз даних та реєстрів в яких фігурують активи суб'єктів декларування уможливорює їх приховування тривалий час та відповідно, затягує процес досудового розслідування в цілому.

Правові. Окремі норми антикорупційного законодавства в частині декларування є надто складними для тлумачення та застосування. Складнощі тлумачення зазначених норм обумовлює помилки в їх реалізації. Певні положення антикорупційного законодавства сприймаються неоднозначно. Положення зазначених норм часто зазнають змін в результаті чого суб'єкти декларування можуть просто не знати про них. Подання декларації вимагає ознайомлення із сотнями сторінок різноманітних законодавчих положень, роз'яснень НАЗК.

Недосконалість підстав відповідальності за неподання декларації чи декларування недостовірної інформації також певною мірою детермінує вчинення досліджуваних деліктів¹.

Важливим стримуючим фактором має стати невідворотність кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 366-2, 366-3 КК України.

В межах дослідження зазначених детермінант варто звернути увагу на обмеження законодавця щодо строків та кількості можливостей подачі виправленої декларації. Варто звернути увагу на те, що старт щорічної кампанії декларування з 1 січня не дуже вдалий, оскільки офіційні відомості про доходи можна отримати в другій частині лютого.

Донедавна декларант мав можливість подати виправлену декларацію до трьох разів упродовж семи днів після подання декларації. Водночас в результаті внесених змін [8] на сьогодні подати виправлену декларацію суб'єкт декларування може впродовж 30 днів після подання декларації, проте лише один раз.

Наразі, у разі самостійного виявлення суб'єктом декларування у декларації недостовірних відомостей після спливу терміну для подання виправленої декларації, але до початку проведення НАЗК повної перевірки цієї декларації, суб'єкт декларування може звернутися до НАЗК з листом з поясненням причин, що призвели до внесення недостовірних відомостей та неподання виправленої декларації у зазначений термін, додавши підтвердні документи. Подані суб'єктом декларування таким чином відомості мають бути розглянуті НАЗК під час повної перевірки цієї декларації.

Попри указане, не зважаючи на, з одного боку, гуманне право для суб'єкта декларування, яким він може скористатись, все одно наявні випадки кримінального переслідування осіб, які внесли недостовірні відомості до виправленої декларації, що в результаті призводить до виправдувального вироку [25].

Культурно-психологічні. Культурно-психологічні детермінанти включають передусім низький рівень моральних та етичних стандартів в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, толерування корупції в суспільстві.

Досліджуючи культурно-психологічні фактори виникнення корупційної злочинності, вчені-кримінологи виділяють такі: а) зорієнтованість значної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань, внаслідок чого корупція із соціальної аномалії перетворюється у правило поведінки; б) низька психологічна готовність громадян до протидії корупції та відсутність належного механізму залучення громадян до здійснення соціального контролю за діяльністю службових осіб органів влади та місцевого самоврядування; в) корислива спрямованість багатьох державних службовців, що призводить до порушення закону, норм моралі та професійної етики; г) моральна деформація частини керівників, яка проявляється як у вчиненні ними злочинів, так і в поблажливому ставленні до корупційних діянь з боку підлеглих (кругова порука) [26, с. 424-425].

У службових осіб, які систематично отримують неправомірну вигоду за використання свого службового становища, формується певна залежність від таких корупційних практик, яку в психології називають хабароманією [27, с. 8]. Відтак, з одного боку, такі особи вчиняють корупційні кримінальні правопорушення, які є способом їх незаконного збагачення, а з другого, перебуваючи в статусі суб'єкта декларування, вони змушені вдаватися до практик декларування недостовірної інформації.

Зазначені фактори створюють комплексну картину виникнення та поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, що вимагає системного підходу до їх усунення.

Висновок. Дослідження детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вказує на те, що вчинення цих деліктів обумовлене системою соціально-економічних, суспіль-

¹ На недоліки кримінально-правових норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, звертали увагу різні вчені, зокрема А. В. Агеєнко [19], А.А. Вознюк [20; 21], А.М. Козачина [22], Р.О. Мовчан [23], О.О. Дудоров [24].

но-політичних, організаційно-управлінських, культурно-психологічних, правових та інших факторів.

Серед детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, варто звернути увагу передусім на: **соціально-економічні фактори** (недостатній рівень економічного та соціального забезпечення суб'єкта декларування), **суспільно-політичні** (міжнародний збройний конфлікт та відсутність політичної волі на протидію корупції), **організаційно-управлінські** (невжиття суб'єктами запобігання необхідних та достатніх заходів щодо надання роз'яснень антикорупційного законодавства, повідомлення суб'єкта декларування про необхідність подачі декларації та строк такої подачі, труднощі доказування декларування недостовірної інформації), **правові** (надмірна ускладненість норм антикорупційного законодавства в частині декларування, що обумовлює складнощі їх тлумачення та застосування, недосконалість підстав відповідальності за неподання декларації чи декларування недостовірної інформації, обмеження законодавця щодо строків та кількості можливостей подачі виправленої декларації), **культурно-психологічні** (низький рівень моральних та етичних стандартів в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, толерування корупції в суспільстві, психічна залежність окремих суб'єктів декларування від корупційних практик).

Запропонована система детермінант максимально повно окреслює різнобічні аспекти, що можуть сприяти виникненню та поширенню кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією в суспільстві. Водночас вказана система обумовлює необхідність застосування комплексного підходу до усунення вказаних детермінант, які охоплюють практично усі сфери життєдіяльності суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Легка О.В. Основні детермінанти, які зумовлюють корупційні правопорушення в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 44–49. Doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.6>.
2. Вознюк А.А., Жук І.В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «jus in bello». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4 (100). С. 57–74. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.57-74>. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1547/1420>.
3. Вознюк А.А. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні та інші злочини, вчинені представниками держави-агресора, в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 23–27.
4. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни: наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М.С. Цуцкірідзе, В.В. Чернея, А.А. Вознюка. Київ: Норма права, 2023. 322 с.
5. Звіт МКС від 14 листопада 2016 р. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.
6. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. Press Release. International Criminal Court. 17 March 2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and-maria-alekseyevna-lvova-belova>.
7. Ухвала Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 3 лютого 2022 р. Справа № 415/2182/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466917>.
8. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20 вересня 2023 р. № 3384-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#n6>.
9. Майже 1.5 млн декларацій подано за 2021 та 2022 роки: результати кампанії декларування. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mayzhe-1-5-mln-deklaratsiy-podano-za-2021-ta-2022-roky-rezultaty-kampanii-deklaruvannya/>.

10. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
11. Кваша О.О. Політична воля – необхідна умова ефективної протидії корупції. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 359–365.
12. Михайленко Д.Г. Проблеми формування та реалізації політичної волі протидіяти корупції в Україні. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 207–238.
13. Вознюк А.А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали IV Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 44–47.
14. Щодо листа президентів GRECO та Венеційської комісії до Голови Верховної Ради стосовно конституційної кризи в Україні. 1 листопада 2020 р. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/povnyu/shhodo-lysta-prezydentiv-greco-ta-venetsijskoyi-komisiyi-do-golovy-verhovnoyi-rady-stosovno-konstytutsijnoyi-kryzy-v-ukrayini/>.
15. Вирок Вищого антикорупційного суду від 24 березня 2023 р. Справа № 991/4851/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/109780543>.
16. Вирок Вищого антикорупційного суду від 30 березня 2023 р. Справа № 991/185/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/109915446>.
17. Вознюк А.А. Декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації: нові моделі заборонних кримінально-правових норм. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 104–120. Doi: 10.33766/2524-0323.92.
18. Вознюк А.А. Декларування недостовірної інформації: актуальні проблеми досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріал Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 05 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. О.Г. Рувіна, Н.В. Нестор. Київ: КНДІСЕ, 2019. С. 109–113.
19. Агеєнко А.В. Кримінально-правова характеристика декларування недостовірної інформації: дис. ... д-ра філософії: 08 «Право». Харків, 2023. 240 с.
20. Вознюк А.А. Визнання статті 366-1 Кримінального кодексу України неконституційною: концептуальні вади прийнятого рішення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4 (117). С. 20–31. Doi: <https://doi.org/10.33270/01201174.20>.
21. Вознюк А., Титко А. Кримінально-правова модель протидії незаконному збагаченню в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2 (8). С. 46–62. Doi: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.2.05>
22. Козачина А.М. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації: дис. ... д-ра філософії: 08 «Право». Київ, 2023. 230 с.
23. Мовчан Р.О., Янівський В.М. Криміналізація умисного неподання декларації: pro at contra. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. 2023. Вип. 16 (28). С. 133–140.
24. Дудоров О.О., Коломоєць Т.О., Кушнір С.М., Макаренко О.Л. Загально-теоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні: колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.
25. Вирок Вищого антикорупційного суду від 27 липня 2023 р. Справа № 991/174/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109666619>.
26. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Кондор, 2018. 588 с.
27. Вознюк А.А. Психологічні теорії пояснення корупції. *Юридична психологія*. 2019. № 25 (2). С. 7–15. Doi: <https://doi.org/10.33270/03192502.7>.